

Dystopic reading of the novel *Frankenstein* in Baghdad based on Merton's criticisms of structural functionalism

Farhad Rajabi¹, Associate Professor of Arabic Language & Institute-
University of Guilan

Seyyed Esmail Hosaini Ajdad, Associate Professor of Arabic Language &
Institute-University of Guilan

Sara Ouraji Larsari, M. A student of Arabic Language & institute-
University of Guilan

Received: 18-05-2020

Accepted: 12-07-2021

Introduction: The literature of any society is deeply under the effect of the social issues of that society. Hence, it is not possible to study the literature of a country without studying the values and traditions of its society. On the other hand, the humankind has always been attempting to be released from dystopia and achieve to utopia.

Until now, many plans have been proposed for establishing utopia, but none of them were successful. One of these utopic plans raised in sociology is structural functionalism. Many sociologists and philosophers have studied this idea. Robert King Merton is a structural sociologist who has accepted this idea, but he criticized some elements of it which he thought were barriers for realizing utopia.

Methodology: In this article, we want to study the dystopic aspects of *Frankenstein In Baghdad*, a novel by Ahmad Sa'adawi based on structural functionalism, and especially Merton's criticisms on it. By using a descriptive-analytic method and examining structural functionalism and Merton's criticisms on it, we have studied and compared these elements in this novel. According to structural functionalism, a society is like a system and different elements in it are components of this system each of which has its special function and behavior.

Results and Discussion: The body of al-Shesmah, the main character of the novel, is made up of parts of bodies of terrorism victims who are from different races and classes. He is the symbol of a social system which is made up of different parts. The goal of this system, which is a functional one, is taking revenge against the killers of his parts and establishing a utopia in which there is no assassination. To achieve this goal, he has some helpers and each of them has its special function.

The three principles of structural functionalism criticized by Merton and found in the novel are as follows:

1. Functional unity: According to this principle the standard social activities and cultural elements are functional for the whole system, and each of them has its own function which is in harmony with other structural elements to create order and balance in the society. But Merton believes that, in a society, traditions and behaviors can be functional for some people but not for others. On the other hand,

¹- Corresponding Author Email: farhadrajabi133@yahoo.com

any structural element can have more than the predictable and apparent functions, and have also unpredictable and hidden functions.

Assassination is the way by which Al-Shesmah wants to establish his utopia and considers it functional for the whole components of his system. At first, he just kills the people who are guilty of assassinating parts of his body, but, later, he finds out that by killing each of them, that part of his body which is related to that victim will rot. He feels that, for living and ending his mission, he needs new parts of bodies of new victims. The rotting of the body parts after punishment of assassins is a kind of hidden function which gradually turns the system to a horrible monster whose only goal is its own survival. He must commit new crimes for survival and substitution of his lost body parts.

2. Functional universality: This principle argues that all the standard cultural and social forms and structures, in addition to being functional for the whole system, have also positive functions for that element in order to maintain its harmony and balance. However, Merton claims that, in today's societies, any structural element may have positive function for one micro system but negative function for others. Assassination as the main way of achieving his goal is a standard social activity which is done by the system. Although this social activity has some positive functions like taking victim's revenge, it has also many negative functions like riot, destruction, terror, as well as the corruption of the system members by entering the endless cycle of murders.

3. Functional indispensability: According to this principle, some functions for the society (groups or individuals) are necessary and not replaceable. In other word the function of any structure is necessary for maintaining the balance and survival of the society. But for Merton, the function of each structural element is not necessary. On the contrary, by considering the different functions of any element and the possibility of creating the same function by using different structural elements, we can rebuild many structural elements or even eliminate them.

The system of Al-Shesmah which is functional introduces himself as the only system which can confront assassination and establish justice. He imagines no substitute for his own solution, assassination. This is because, after any criticism or proposal, he feels in danger. He kills even policemen in spite of the fact that their duty is making the society secure. He does this because they belong to the old society.

Conclusion: By considering Merton's criticisms of the three main principles of structural functionalism, we find out that establishing utopia in the novel's functional system is not possible. This is because, in the functional unity principle, inattentiveness to the hidden function of the main components, i.e., their corruption after revenge, made Al-Shesmah a cruel dictator. In functional universality principle, dismissing the negative function of assassination and revenge and the devoted members of the system allowed the system to kill the people who were not guilty. In the functional indispensability principle, considering the assassination as the only solution led the system to rotting and dictatorship. Finally, all these factors together turned the utopia promised in the novel to dystopia.

Keywords: *Frankenstein in Baghdad*, Ahmad Sa'dawi, Structural functionalism, Merton, Dystopia.

خوانش دیستوپیایی رمان «فرانکشتاین فی بغداد» بر اساس اصلاحات مرتن بر دیدگاه کارکردگرایی ساختاری

فرهاد رجیبی^۱، دانشیار گروه زبان و ادبیات عرب، دانشگاه گیلان

سید اسماعیل حسینی اجداد نیاکی، دانشیار گروه زبان و ادبیات عرب، دانشگاه گیلان

سارا اورجی لارسری، دانشجوی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عرب، دانشگاه گیلان

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۲/۲۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۲۱

چکیده

ادبیات داستانی معاصر عربی، به شدت تحت تأثیر مؤلفه‌های اجتماعی شکل می‌گیرد و بر همین اساس، نه تنها مطالعه‌ی جریان‌های اجتماعی به فهم بهتر آن کمک می‌کند، بلکه عموماً این نوع هنر، قابلیت خوانش بر اساس نظریه‌های جامعه‌شناسی را نیز می‌یابد. از جمله‌ی این نظریه‌ها، نظریه‌ی کارکردگرایی ساختاری است که مرتن به سه اصل آن، یعنی وحدت کارکردی، شمول عام و ضرورت کارکردی انتقاد کرده است. بر همین مبنا در این پژوهش، رمان فرانکشتاین فی بغداد اثر احمد سعداوی از منظر جامعه‌شناختی و با دیدگاه کارکردگرایی ساختاری مورد توجه است. الشسمة، شخصیت اصلی رمان و نماد یک سیستم کارکردگراست که با هدف برپایی آرمان‌شهری که در آن ترور وجود ندارد، ایجاد شده و عدالت درمورد قربانیان ترور را به اجرا در می‌آورد. با توجه به انتقادات مرتن به کارکردگرایی، دلایل شکست طرح آرمان‌شهری الشسمة و بدل شدن آن به دیستوپیا مورد بررسی قرار می‌گیرد. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که سه اصل مورد انتقاد مرتن، شکاف‌هایی دارد که مانع برپایی آرمان‌شهر در سیستم کارکردگرایی اجرا شده در رمان است.

کلید واژه‌ها: کارکردگرایی ساختاری، مرتن، دیستوپیا، احمد سعداوی فرانکشتاین فی بغداد.

مقدمه

رابطه‌ی ادبیات با دغدغه‌های اجتماعی یا طرح مقوله‌های جامعه‌شناختی، از اصلی‌ترین مؤلفه‌های ادبیات داستانی معاصر است؛ هر زمان که رمان‌نویس درباره‌ی جامعه می‌نویسد، گویی جامعه‌شناسی است که نه از طریق پژوهش‌های آماری و توصیفی، بلکه با آفرینش شخصیت‌ها و ذکر وقایع گوناگون در اثرش، نظریه‌ای جامعه‌شناختی را می‌سازد و این نظریه نشان‌دهنده‌ی ارزش‌هایی است که بر آن جامعه حاکم است یا اینکه رمان‌نویس آرزوی تحقق آن‌ها را در سر می‌پروراند (عسگری حسنکلو، ۱۳۸۷: ۱۱۱). از این‌رو، مطالعه و شناخت ادبیات داستانی، چیزی جدا از مطالعه و شناخت جامعه و نظریه‌پردازی پیرامون ارزش‌های حاکم بر آن نیست (احمدی، ۱۳۹۶: ۳۰). از دیگر سو، ارتباط متون ادبی با دریافت‌های انسانی که از دیرباز در قالب رهایی از دژشهر^۱ و دستیابی به آرمان‌شهر^۲ مورد نظر بوده را نیز نباید از نظر دور داشت. تاکنون طرح‌های زیادی برای برپایی آرمان‌شهر از سوی فلاسفه و نویسندگان ریخته‌شده، اما هرکدام از این طرح‌ها به‌نوعی محکوم به شکست بوده‌اند؛ زیرا عموم طرح‌های آرمان‌شهری شکاف‌هایی دارند که آن را به دژشهری دهشتناک بدل می‌کنند. یعنی درست همان‌جایی که تلاش‌ها برای دستیابی به آرمان‌شهر با شکست روبرو می‌شوند، دژشهر متولد می‌شود.

آرمان‌شهرها از لحاظ محتوا متفاوتند، اما تفکر آرمان‌شهری چند ویژگی مشترک دارد؛ در واقع این تفکر از نارضایتی اصولی نسبت به وضعیت موجود اجتماعی نشأت می‌گیرد و منبع جنبشی است که انسان‌ها را به ایجاد هماهنگی برای به‌دست آوردن آنچه فکر می‌کنند منصفانه است (جامعه‌ای مبتنی بر عدل، آزادی و برابری) به‌جای زندگی‌ای که هم‌اکنون دارند دعوت می‌کند. در آن، امر مطلوب اجتماعی با جنبه‌های تجربه‌شده در زندگی واقعی مطابقت ندارد و نوعی فرافکنی است که با آرمانی‌سازی هدف، به از هم گسیختن جامعه‌ی کنونی دعوت می‌کند. تفکر آرمان‌شهری خط مشی گام به گام را برای رسیدن به وضعیت مطلوب رد می‌کند یا اهمیت کمی برای آن قائل است و ترجیح می‌دهد که بر تحقق آنچه در وضع کنونی موجود نیست، تأکید کند

(بودون و بوریکو، ۱۳۸۵: ۱۲).

یکی از طرح‌هایی که در جامعه‌شناسی برای دستیابی به آرمان‌شهر ریخته‌شده، کارکردگرایی ساختاری^۳ است که جامعه‌شناسان و فیلسوفان زیادی نظیر تالکوت پارسونز^۴، امیل دورکهایم^۵، آگوست کنت^۶ و دیگران به آن پرداخته‌اند. رابرت کینگ مرتن^۷ نیز یکی از جامعه‌شناسان کارکردگرایی ساختاری است که این دیدگاه را پذیرفته، اما به برخی از اصول این طرح به عنوان موانع رسیدن به آرمان‌شهر انتقاد می‌کند. در این جستار، سعی بر این است تا به بررسی وجه دژشهری رمان "فرانکشتاین فی بغداد" بر اساس دیدگاه کارکردگرایی ساختاری با تکیه بر اصلاحات مرتن پرداخته‌شود، لذا ابتدا مکتب کارکردگرایی ساختاری معرفی می‌شوند، سپس انتقادات مرتن به این مکتب بیان و تحلیل می‌گردند. این پژوهش سعی دارد تا ضمن بررسی موارد یادشده، به سؤالات ذیل نیز پاسخی ارائه نماید:

۱- رمان فرانکشتاین فی بغداد تا چه میزان براساس اصلاحات مرتن بر نظریه‌ی کارکردگرایی ساختاری (که یک طرح آرمان‌شهری است)، قابلیت خوانش و تطبیق دارد؟

۲- مؤلفه‌های دیستوپایی رمان فرانکشتاین فی بغداد بر اساس اصلاحات مرتن بر نظریه‌ی کارکردگرایی ساختاری کدامند؟

پیشینه‌ی پژوهش

صلاح عبدالله العنابی در مقاله‌ی «الترميز النسقی فی روایه فرانکشتاین فی بغداد» (آداب المستنصریة، العدد ۷۷: ۲۰۱۶)، به بررسی نمادگرایی در این رمان و عنوانش و تطبیق آن با فرهنگ جامعه‌ی عراقی پرداخته است. او شخصیت‌های داستان را به سه طبقه‌ی ضعیف و متوسط و مرفه تقسیم کرده و به بررسی هردسته با توجه به فرهنگ عراقی پرداخته است. وی در نهایت به این نتیجه رسیده که شخصیت‌های داستان، بابتی برای شناخت شخصیت‌های فرهنگی حاضر جامعه هستند.

دیگر پژوهشی که در این زمینه انجام شده، مقاله‌ی علی افضل‌ی و نسترن گندمی با عنوان «بررسی مؤلفه‌های پست‌مدرنیسم در رمان پستی و فرانکشتاین فی بغداد» می‌باشد که در شماره‌ی ۹ مجله‌ی پژوهش‌های ادبیات تطبیقی (۱۳۹۵) به چاپ رسیده است. نویسندگان این مقاله، برخی از مؤلفه‌های پست‌مدرنیسم مانند بینامتنیت، جابجایی، روش چندصدایی، بی‌نظمی زمانی و مکانی در روایت رویدادها، فقدان قاعده در مضمون، عدم قطعیت و تک‌گویی را در رمان‌های پستی و فرانکشتاین فی بغداد، به‌طور تطبیقی بررسی کرده‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که وجوه اشتراک میان این دو داستان در پاره‌ای از موارد، ماهیتی تقلیدی پیدا کرده اما در عین حال، عناصری از مدرنیسم را نیز در خود جای داده است.

رضا افخمی و محسن زمانی در مقاله‌ی خود با عنوان «بررسی بیگانگی مظفر النواب براساس نظریه‌ی وسیله-هدف مرتن «با تکیه بر قصیده‌ی طَلَقَةٌ ثُمَّ الْحَدَثُ»» (نقد ادب معاصر عربی، ش ۱۶: ۱۳۹۷)، به بررسی شخصیت مظفر النواب بر اساس سنخ‌های شخصیتی مرتن و بررسی مهم‌ترین ابزار شاعر برای غلبه بر بیگانگی پرداخته‌اند. آنان در نهایت به این نتیجه رسیده‌اند که شخصیت شاعر یک شخصیت ناهم‌نواست که ساختارهای اجتماعی را برای رسیدن به هدف ناکارآمد می‌داند و با شیوه‌ی تطابق ناهم‌نویانه‌ی طغیان‌گری، درصدد قیام مسلحانه علیه دستگاه‌های حاکم است. بدین ترتیب چنان‌که مشاهده می‌شود، پژوهش حاضر در روش بررسی و هدف، با پیشینه‌های خود متفاوت است.

کارکردگرایی ساختاری

کارکردگرایی، شیوه‌ای برای تحلیل ارتباط پدیده‌های اجتماعی است که در حد طرح و نقشه، دستاوردی مثبت و اصیل است (بودون و بوریگو، ۱۳۸۵: ۵۵۲). مهم‌ترین بُعد این گرایش، قائل شدن به تشابه بین موجودات زنده و جامعه است. اولین پیش‌فرض فلسفی مکتب کارکردگرایی می‌گوید: «تمام پدیده‌های مورد مطالعه در جامعه‌شناسی، عبارت است از پدیده‌های مجموعه‌ای یا پدیده‌های سیستمی. به بیان دیگر، پدیده‌ای مورد

مطالعه‌ی مکتب کارکردگرایی ساختاری در قالب سیستم و مجموعه و نظام می‌گنجد» (تنهایی، ۱۳۷۹: ۶۶-۶۴). بر این اساس، جامعه به‌مثابه یک سیستم است و عناصر موجود در آن، اجزای سیستم هستند که برای هرکدام کنش و رفتاری مشخص، پیش‌بینی شده و کارکردی خاص دارند. معنای کارکرد^۱ در کارکردگرایی، «اثر یا پیامدی است که یک پدیده در ثبات، بقاء و انسجام نظام اجتماعی دارد» (فصیحی، ۱۳۸۹: ۱۱۳). در کارکردگرایی، جمع مهم است، نه افراد. اگرچه تک تک افراد، جمع را ساخته‌اند، ولی افراد بعد از ساخته شدن و به‌صورت اجتماع درآمدن، دیگر فی‌نفسه ارزشی ندارند؛ تنها این کل است که ارزشمند می‌شود و می‌بایستی حفظ گردد، حتی اگر ضامن اجرایی آن زور باشد (تنهایی، ۱۳۷۹: ۶۷).

در حدود سال ۱۹۶۰ میلادی، جامعه‌شناسی کارکردگرا به‌طور روزافزونی مورد حمله‌ی مخالفان قرار گرفت؛ زیرا این نوع جامعه‌شناسی نوعی نقادی ناقص از جامعه تلقی می‌شد که در آن، جایی برای تفاوت‌ها وجود نداشت و انسان‌ها چرخ‌دنده‌های ماشین‌آلات جامعه تلقی می‌شدند که نقش‌های از پیش تعیین شده را با کارآیی کم‌تر و بیش‌تر انجام می‌دادند (لیون، ۱۳۹۵: ۱۵۶-۱۵۵).

کارکردگرایی، به تقویت مفهومی از جامعه کمک می‌کند که نه تنها بر منظم بودن آن، بلکه بر هماهنگی‌اش تأکید می‌کند؛ جامعه‌ای که خصومت‌ها در آن، چیزی جز تنش‌های معصومانه نیستند و تنش‌ها نیز تمهیداتی هستند برای رسیدن به نظمی قابل فهم‌تر و رضایت‌بخش‌تر. (بودون و بوریگو، ۱۳۸۵: ۵۵۲) این تنش‌ها که اغلب همراه با خشونت هستند، یکی از ایرادهایی می‌باشد که به آرمان‌شهر وارد است. از میان تمامی ابهام‌های آرمان‌شهری، معنادارترین آنها، جایگاه خشونت در تحقق‌بخشیدن به اهداف آرمان‌شهر است؛ حال آنکه امتناع از خشونت به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های اصلی نگرش آرمان‌شهری تقدیس شده است. با این حال امکان دارد که ترور به عنوان شرط تحقق آرمان‌شهر، اخلاقی به‌نظر آید و این با آرمان اخلاقی‌ای که از آن هتک حرمت می‌کند، در تضاد است (همان: ۱۴). بدین ترتیب، گاه اجرایی شدن طرحی آرمان‌شهری، نیازمند استفاده از ابزارهایی است که خود آرمان‌شهر آن را نکوهش می‌کند.

کارکردگرایی خصلتی ایدئولوژیک دارد که سبب می‌شود از مشروعیت کل نظام غفلت ورزد و به‌خدمت اجزاء در ارتباط با کل بپردازد. از نظر کارکردگرایی، معیار تشخیص عناصر و ساختارهای اجتماعی خوب، میزان کارکرد آنها در راستای حفظ نظام اجتماعی است (فصیحی، ۱۳۸۹: ۱۲۸). در این دیدگاه، جامعه نسبت به انسان، برتر است و انسان خوب، انسانی است که تحت تاثیر نیروی برتر از خودش باشد و وظایف محوله‌ی جامعه را به‌خوبی انجام دهد.

نداشتن ضمانت اجرایی و شکاف‌هایی که در کارکردگرایی ساختاری وجود داشت، موجب شد که مرتن برخی از جنبه‌های افراطی و غیرقابل توجیه آن را مورد انتقاد قرار دهد. بدین ترتیب می‌توان اعمال اصلاحاتی از جانب مرتن بر برخی اصول و محورهای کارکردگرایی را مشاهده نمود.

اصلاحات مرتن در کارکردگرایی

مرتن (۲۰۰۳-۱۹۱۰) جامعه‌شناس آمریکایی بود که بیشتر به جامعه‌شناسی نظم، دیدگاه کارکردگرایی ساختاری و روش تحلیل کارکردی گرایش داشته (عبداللهی، ۱۳۸۱: ۱۳۱) و به سه اصل بنیادی کارکردگرایی کلاسیک انتقاد داشت. البته به نظر می‌رسد که این اصول به‌هم پیوسته‌اند و حتی گاهی با هم همپوشانی دارند؛ چنان‌که در برخی از شواهد، تعیین مرز مشخصی بین آنها ممکن نیست. او مفاهیم تازه‌ای را به کارکردگرایی اضافه می‌کند و با توجه به این مفاهیم، سه اصل کارکردگرایی را مورد انتقاد قرار می‌دهد.

بر اساس نظریه‌ی مرتن، اگر پدیده‌ای در اثر نیازهایی به وجود آید که وظیفه‌اش رفع آن نیاز باشد، آن پدیده، کارکردی^۹ است و اگر نتایج کارکرد پدیده‌ای در جهت استحکام و انسجام جامعه باشد، آن پدیده دارای کارکرد مثبت^{۱۰} است. (تنهایی، ۱۳۷۹: ۷۴). اما اگر آن پدیده، پیامدهای سوئی را نسبت به دیگر نهادها و نظام اجتماعی داشته باشد، دارای کارکرد منفی^{۱۱} خواهد بود (ریتزر، ۱۹۹۱: ۱۴۶). علاوه بر این، وقتی که نتایج خاص هر جزء کارکردی از قبل طراحی شده باشد، به آن کارکرد آشکار^{۱۲} می‌گویند اما

اگر کارکردی قبلاً از طرف سازمان منظور نشده و قصد و نیتی در انجام آن نباشد، آن کارکرد، کارکرد پنهان^{۱۳} خواهد بود (تنهایی، ۱۳۷۹: ۲۱۴). کارکرد پنهان مشخصاً دارای بار منفی و ضد نظام نیست؛ در واقع پدیده‌ای که دارای کارکرد پنهان است نیز می‌تواند کارکرد مثبت یا منفی داشته باشد. از آنجایی که کارکردهای پنهان بدون برنامه‌ریزی قبلی انجام می‌شوند، ممکن است با برخی از برنامه‌های ساختاری اجتماعی هماهنگی نداشته و موجب اختلال و نابهنجاری شود (همان). دیگر کارکرد، کارکرد خنثی^{۱۴} است، که پیامدهای آن، ایجاباً و سلباً نسبت به نهادهای دیگر فاقد اثر و خاصیت هستند (ریترز، ۱۹۹۱: ۱۴۶).

با توجه به مفاهیم ذکرشده، سه اصل کارکردگرایی ساختاری و انتقادات مرتن عبارتند از:

اصل وحدت کارکردی^{۱۵}

به موجب این اصل، عناصر فرهنگی و فعالیت‌های اجتماعی معیارشده برای کل نظام کارکردی هستند (روشه، ۱۳۹۴: ۲۹) و برای هر یک از آن‌ها، کارکردی واحد در نظر گرفته می‌شود که هماهنگ با سایر عناصر ساختاری، در جهت نظم و تعادل کل جامعه عمل می‌کند (عبداللهی، ۱۳۸۱: ۱۳۸). از این نظر چنان بر می‌آید که بخش‌های گوناگون یک نظام اجتماعی تا حد زیادی یکپارچه هستند، اما مرتن بر این عقیده بود که هرچند ممکن است این امر در جوامع کوچک، ساده و متجانس تا حدی مصداق داشته باشد، ولی در جوامع توسعه‌یافته‌ی امروزی که تقسیم کار و تفکیک امور در قالب خرده‌نظام‌های عدیده‌ای گسترش و تعمیق یافته، دیگر نمی‌توان با مفروض‌پنداشتن انسجام اجتماعی انتظار داشت که یک عنصر ساختاری معین مثل فلان حزب سیاسی برای کل جامعه کارکردی باشد (همان). همچنین مرتن به درستی خاطر نشان می‌کند که درون یک جامعه، رسوم و احساساتی می‌توانند برای برخی از گروه‌ها کارکردی بوده اما برای گروه‌های دیگر، کارکردی نداشته‌باشند (روشه، ۱۳۹۴: ۲۹). از طرفی در پدیده‌های کارکردی، کارکردهای هر عنصر ساختاری را نمی‌توان فقط به یکی از کارکردهای

آشکار و قابل انتظار آن محدود نمود و از کارکردهای پنهان و غیرقابل انتظار آن غافل شد.

عمومیت کارکردی^{۱۶}

بنابر این اصل، استدلال می‌شود که تمامی صورت‌های فرهنگی و اجتماعی معیارین و ساختارها، علاوه بر آنکه طبق اصل وحدت کارکردی، برای کل نظام کارکردی هستند، برای خود آن عنصر و حفظ هماهنگی و تعادل کل نظام، کارکردهای مثبتی دارند (ریتزر، ۱۹۹۱: ۱۴۴). اما مرتن می‌گوید که این اصل با آنچه در جهان واقعی می‌یابیم، سازگاری ندارد. آشکار است که تمام ساختارها، رسوم، افکار، باورها و نظایر آن کارکردی مثبت ندارند (همان). همچنین اگر این اصل پذیرفته شود، نمی‌توان انکار کرد که در این نوع نظام، برخی از پدیده‌ها به دلیل کارکرد مثبتی که برای آنها تصور می‌شود، چنان جدی تلقی می‌شوند که جامعه باید تمام توانش را برای حفظ و اعتلای آن به هر قیمتی که باشد، صرف کند. در این وجه، آرمان‌شهر مستعد سرریز شدن به تروریسم است، زیرا هیچ ارزشی با آن قابل معارضه نیست و تحقق‌بخشیدن به آن، امری الزامی و برحق شمرده می‌شود (بودون و بوریکو، ۱۳۸۵: ۱۳).

به نظر مرتن در جوامع امروزی، هریک از عناصر ساختاری ممکن است برای یک خرده‌نظام نظیر حوزه‌ی اقتصادی کارکرد مثبت و برای یک خرده‌نظام دیگر مثل حوزه‌ی سیاسی نظام موجود دارای کارکرد منفی باشد. لذا در ارزیابی مثبت یا منفی بودن کارکرد هر عنصر ساختاری باید این پرسش را مطرح کرد که کارکرد مثبت یا منفی برای چه گروه‌ها یا خرده‌نظام‌هایی؟ (ریتزر، ۱۹۹۱: ۱۴۴).

ضرورت کارکردی^{۱۷}

برخی از کارکردها برای زندگی جامعه (یا یک گروه، یک فرد) ضروری و جایگزین‌ناپذیرند. (روشه، ۱۳۹۴: ۳۰) به عبارت دیگر، کارکرد هریک از عناصر ساختاری برای حفظ تعادل و بقای کل نظام اجتناب‌ناپذیر است. (عبداللهی، ۱۳۸۱: ۱۳۹) همچنین به

موجب این اصل، هیچ ساختار کارکردی دیگری را نمی‌توان یافت که به‌خوبی کارکردهای رایج جامعه عمل کنند. (ریترز، ۱۹۹۱: ۱۴۵) اما برعکس برای مرتن، معادل‌ها یا جانشین‌های کارکردی وجود دارند و یک نهاد می‌تواند برای ایفای همان کارکرد، جانشین نهادی دیگر شود (روشه، ۱۳۹۴: ۳۰). در واقع مرتن با طرح کارکردهای آشکار و پنهان و کارکردهای مثبت و منفی، که ملحقیات مهم تحلیل کارکردی هستند و بازنگری در اصل وحدت کارکردی و عمومیت کارکردی، زمینه را برای نقد ضرورت کارکردی و طرح کارکرد جایگزین فراهم می‌سازد. به نظر او کارکرد هر یک از عناصر ساختاری ضروری نیست، بلکه با توجه به تفاوت‌پذیری کارکرد هر عنصر و امکان ایجاد کارکرد مشابه توسط عناصر ساختاری متفاوت، می‌توان بسیاری از عناصر ساختاری را بازسازی و حتی برخی از آن‌ها را حذف کرد.

أحمد سعداوی و رمان فرانکشتاین فی بغداد

«أحمد سعداوی» نویسنده، شاعر و فیلمنامه‌نویس عراقی، متولد ۱۹۷۳ در بغداد است. «فرانکشتاین فی بغداد»، سومین رمان اوست که در سال ۲۰۱۳ منتشر و سال بعد، برنده‌ی جایزه‌ی بوکر عربی شد. پیش از این، رمان دیگر احمد سعداوی با نام البلد الحمیل نیز برنده‌ی جایزه‌ی بهترین رمان عربی سال ۲۰۰۵ در دب‌ی شده بود و رمان دیگرش با عنوان إنه یحلم أو یلعب أو یموت در سال ۲۰۱۰، جایزه‌ی بهترین رمان نویسندگان عرب زیر ۴۰ سال را در های‌فستیوال بریتانیا از آن خود کرد (نهبانی، ۱۳۹۶: ۵). همچنین وی دو اثر دیگر خود را با عنوان‌های «باب الطباشیر» و «الوجه العاری داخل الحلم» در سال‌های ۲۰۱۷ و ۲۰۱۸ منتشر نموده است.

در رمان فرانکشتاین فی بغداد، عناصر عربی و محلی مانند غذاها، فرهنگ یا حتی نوع خاص معماری که نویسنده آنها را توصیف می‌کند، دیده می‌شوند و این، نشان از آن دارد که او در رمان خود روایتگر جامعه‌ای است که در آن زندگی می‌کند. به نظر می‌رسد وی رمان فرانکشتاین فی بغداد را تحت تأثیر رمان «فرانکشتاین» اثر «مری شلی»^{۱۸} نوشته باشد. فرانکشتاین در اثر مری شلی، دانشمندی است که انسانی را

شبهه‌سازی می‌کند و بعد در اثر خطای او، آن انسان تبدیل به هیولایی بزرگ می‌شود که نامی ندارد و بعدها با نام خالقش، فرانکشتاین، مشهور می‌شود. در رمان أحمد سعداوی این هیولا، مخلوق دست‌دست‌فروشی است که تکه‌های اجسادی که در اثر انفجارهای پی در پی بغداد تکه‌تکه شده‌اند را جمع‌آوری کرده، به هم می‌دوزد و با آن هیئت انسانی را پدید می‌آورد. شبی روحی سرگردان که متعلق به یکی از کشته‌های انفجار بغداد است، در آن جسم حلول می‌کند و آن جسم به خانه‌ی همسایه، یعنی «أم دانیال» می‌گریزد. أم دانیال مادری است که فرزندش در جنگ کشته‌شده اما با ورود این هیولا به خانه‌اش، گمان می‌کند که پسرش دانیال، برگشته است. این هیولا با خود عهد می‌بندد تا انتقام تمام افرادی که بدنش از اجساد آن‌ها تشکیل شده را بگیرد. او معتقد است که تکه‌های جسمش از اجساد بی‌گناهان تشکیل شده است. سپس متوجه می‌شود که انتقام هرکس را می‌گیرد، تکه‌هایی که مربوط به آن شخص هستند، ذوب می‌شوند و می‌افتند. بدین ترتیب الشسمه («سعداوی برای نام‌گذاری شخصیت اصلی رمانش از اصطلاح کاملاً عوامانه‌ی «الشسمه» استفاده کرده که در واقع مخفف «اللی شو إسمه» به معنی «آن‌که/چه نامش را نمی‌دانم» است. این اصطلاح، در گویش عامیانه، به هر آن چیز یا کسی که نامش را به یاد نمی‌آوریم یا نمی‌دانیم اطلاق می‌شود که معادل‌های فارسی آن «اسمش چیه» یا «اسمش چی بود» یا «یارو» و یا «چیز» هستند» (نهبانی، ۱۳۹۶: ۳۶))، برای بقای خود دست به کشتن افراد بی‌گناه دیگری می‌زند؛ زیرا جسمش برای گرفتن انتقام از بی‌گناهان به تکه‌هایی از اجساد بی‌گناهان نیاز دارد. او که ابتدا مأموریت خویش را برقراری عدالت می‌دانست، به شخصیتی خونریز بدل می‌شود که دیگر اثری از هدف اولیه‌اش در او دیده نمی‌شود.

در فرانکشتاین فی بغداد نمونه‌ای از جامعه‌ی انسانی مشاهده می‌شود که تمام آرمان‌ها و ایده‌هایی که برای سوق‌دادن به سعادت در آن ارائه شده بود، شکست خورده و در نهایت چیزی جز قتل و غارت و ویرانی در پی نداشته است.

تحلیل رمان بر اساس انتقادات مرتن

در کارکردگرایی، جامعه به مثابه سیستم یا نظام در نظر گرفته می‌شود (فصیحی، ۱۳۸۹: ۱۱۳). با توجه به مثال زیر، الشسمه را می‌توان نماینده‌ی یک سیستم اجتماعی دانست. او در واقع یک نظام اجتماعی زنده است؛ یعنی همان‌طور که یک سیستم کارکردگرا، جامعه را در نظر می‌گیرد:

«أنا، و لأنی مكوّنٌ من جذاذاتٍ بشریةٍ تعودُ الى مكوناتٍ و اعراقٍ و قبائلٍ و اجناسٍ و حلفیاتٍ اجتماعیةٍ متباينةٍ، أمثلُ هذه الخلطةَ المستحيلةَ التي لم تتحقق سابقاً. أنا المواطنُ العراقيُّ الأولُ، هكذا يرى^۱» (سعداوی، ۲۰۱۳: ۱۶۱).

این سیستم اجتماعی از مردم ستم‌دیده‌ای تشکیل شده که قربانی ترور هستند و هدفشان، برپایی آرمان‌شهری است که در آن ترور وجود نداشته باشد، عدالت در مورد تروریست‌ها اجرا شود و انتقام خون‌هایشان گرفته شود. الشسمه، در رمان، آرمان‌شهری را توصیف می‌کند که با آمدنش برپا خواهد شد:

«أنا الرّدُّ والجوابُ على نداء المساكين. أنا مخلصٌ ومنتظرٌ ومرغوبٌ به و مأمولٌ بصورةٍ ما... أنا الرّدُّ على نداءهم برفع الظلم والافتصاص من الجناة... سأقتصُّ، بعون الله والسما، من كلِّ المجرمين. سأجزُّ العدالةَ على الأرضِ أخيرةً^۲» (همان: ۱۵۷).

این نظام را به دلایلی که در ادامه می‌آید، می‌توان یک نظام کارکردگرا در نظر گرفت که برای برپایی آرمان‌شهر خود، دستیارانی دارد که اجزای اصلی نظام هستند و هرکدام به‌دلیلی با او همکاری می‌کنند؛ «ساحر» مسیر حرکت او را مشخص می‌کند، «سفسطائی» افکار جدید و ناشایستش را برایش توجیه می‌کند، «عدو» که افسر سازمان مبارزه با ترور است، اطلاعات مهمی در اختیارش قرار می‌دهد و برایش نمونه‌ای زنده از یک دشمن واقعی است.

«...لدى عدد من المساعدين يقيمون معي تكونوا وجمعوا حولي خلال الأشهر الثلاثة الماضية. أهمهم رجل عجوز أسميه «الساحر».... لقد أصبح دوره ووظيفته هنا هو تأكيد مسار حركتي..... الشخص الثاني في الأهمية بين مساعدي هو السفسطائي، كما يسمي نفسه. إنه بارع في تبرير الأفكار الجيدة والترويج لها وتلميعها.... الشخص الثالث من حيث

الأهمية هو من أطلق عليه تسمية العدو، إنه يعطيني مثالا حيا أستطيع لمسُه لهيئة العدو وكيف يفكر ويتصرف، كما انه بسبب موقعه الحساس، يسب لي الكثير من المعلومات المهمة التي تفيدني في تحركاتي الصعبة...^{۲۱}» (همان: ۱۶۰-۱۵۹)

همچنین او سه دستیار دیگرش را معرفی می‌کند. «المنون الصغير»، «المنون الكبير» و «المنون الأكبر». دیوانه‌ی کوچک، او را شهروند عراقی درجه یک می‌داند؛ چرا که او از نژادها و رنگ‌ها و طبقات مختلف جامعه تشکیل شده، دیوانه‌ی بزرگ، او را مقدمه‌ای برای ظهور منجی موعود می‌داند و دیوانه‌ی بزرگ‌تر او را خود منجی موعود معرفی می‌کند.

«أنا، و لأني مكوّنٌ من جذاذاّت بشريّةٍ تعودُ الى مكوّناتٍ و اعراقٍ و قبائلٍ و اجناسٍ و خلفياتٍ اجتماعيةٍ متباينةٍ، أمثلُ هذه الخلطةَ المستحيلةَ التي لم تتحقق سابقاً. أنا المواطنُ العراقيُّ الأولُ، هكذا يرى... المنونُ الكبيرُ يرى أنني أداةُ الخرابِ العظيمِ الذي يسبقُ ظهورَ المخلصِ الذي بشرتْ به كلُّ الأديانِ على الأرضِ..... اما المنونُ الاكبرُ فهو يرى انني أنا المخلصُ^{۲۲}» (همان: ۱۶۱-۱۶۰).

هر یک از این سه دیوانه، پیروانی نیز دارند که باهم در راستای تحقق اهداف نظام الشسمه حرکت می‌کنند. آن‌ها شهروندانی هستند که هویتشان به‌تنهایی اهمیتی ندارد و شماره‌گذاری شده‌اند و براساس شماره‌هایشان خوانده می‌شوند «فی احدى الليالي شاهد المواطن ۳۴۱ يسير في أحد ازقة حي الوزيرية. هو من أخبره بأنه المواطن ۳۴۱.^{۲۳}» (همان: ۲۳۵).

چنان‌که پیشتر اشاره شد، در کارکردگرایی، اعضای جامعه به‌طور یک به یک مهم نیستند و چیزی که اهمیت دارد، خدمتی است که این اعضا به نظام می‌کنند (تنهایی، ۱۳۷۹: ۶۷). در رمان، پیروان دیوانه‌ی بزرگ‌تر، الشسمه را شکل زمینی خداوند می‌دانند و دیوانه‌ی بزرگ‌تر را پیامبر این دین جدید.

«أما المنونُ الأكبر... يُملَى على اتباعه... كتابهُ المُقدَّسَ الذي يُشرَعُ فيه أنني صورةُ الإلهِ المُتجسِّدِ على الأرضِ، وأنه البابُ لهذه الصّورة. وكانت رؤيتي محرمةً عليهم، لذا حينَ كنتُ

أَنْزَلَ مِنَ الطَّابِقِ الثَّالِثِ وَيُصَادِفُونِي فِي الْمَمَرَاتِ أَوْ عِنْدَ السُّلْمِ يَسْجُدُونَ عَلَيَّ الْأَرْضِ بِسُرْعَةٍ وَيَعْطُونَ وَجُوهَهُمْ بَأَيْدِيهِمْ خَشِيَةً وَرِعْبَةً^{۲۴}» (همان: ۱۶۹).

از آنجایی که مهم‌ترین وظیفه‌ی این سه دیوانه، جذب پیروانی از میان مردم عادی جامعه است که به‌طور یک به یک برای نظام مهم نیستند، اهمیت‌شان کمتر از سه نفر اول یعنی سوفسطایی، عدو و ساحر جلوه می‌کند. این سه نفر اول به‌طور مستقیم به بقای نظام کمک می‌کنند و با جذب آحاد مردم، که اهمیت کمتری در نظام کارکردگرایی ساختاری دارند، وظیفه‌ی خود را در قبال نظام انجام می‌دهند.

چنان‌که گذشت، نطفه‌ی طرح‌های آرمان‌شهری، در نارضایتی از وضع موجود بسته می‌شود (بودون و بوریکو، ۱۳۸۵: ۱۲) که این نارضایتی، عموماً در اوضاع نابسامان به‌وجود می‌آید. «هادی العتاک»، یعنی همان خالق الشسمه بعد از فقدان دوست و هم‌خانه‌ی خویش "ناهم عبدکی" در یکی از انفجارها، دچار حالات غیر طبیعی می‌شود.

«تَغَيَّرَتْ هَيْئَةُ هَادِي فَجَاءَهُ بِسَبَبِ الصَّدْمَةِ، صَارَ عَدَوَانِيًّا، يَشْتُمُ وَيَجْذِفُ وَيُرْمِي الْحِجَارَةَ خَلْفَ الْمَمَرَاتِ الْأَمْرِيكِيَّةِ أَوْ سِيَارَاتِ الشَّرْطَةِ وَالْحَرَسِ الْوَطْنِي، وَيَتَعَارَكُ مَعَ أَيِّ شَخْصٍ يَفْتَحُ أَمَامَهُ سِيرَةَ نَاهِمِ عَبْدِكِي وَ مَاجِرِي لَهُ^{۲۵}» (سعداوی، ۲۰۱۳: ۳۲).

در واقع آنچه باعث ایجاد این‌گونه رفتارها در هادی شده، نابسامانی و اتفاقات ناخوشایندی می‌باشد که در کشورش رخ داده است. حتی بهم‌ریختگی همیشگی خانه‌ی هادی با وسایل کهنه و قدیمی و به‌درد نخور، نمادی از نابسامانی اوضاع کلی می‌باشد.

«... وَ هُوَ لَيْسَ بَيْتًا عَلَيَّ وَجِهَ الدَّقَّةِ. فَأَغْلَبَ مَا فِيهِ مَهْدَمٌ...^{۲۶}» (همان: ۳۰)

همچنین پیروان سه دیوانه از میان کسانی هستند که از وضعیت عمومی موجود و اتفاق‌های اطرافشان ناراضی بوده و در جستجوی راه نجاتی هستند:

«كَانَ كُلُّ وَاحِدٍ مِّنْ مُّعَاوَنِي الْمَحَانِينِ يُرَوِّجُ لِفِكْرَتِهِ عَنِّي بَيْنَ طَائِفَةٍ مِّنَ النَّاسِ، فَكَتَسَبُوا بَعْضَ الْإِتْبَاعِ الَّذِينَ سَمِعُوا الْوَضْعَ الْعَامَّ وَمَا يَرُونَهُ حَوْلَهُمْ، وَيَحْتُونُ عَنْ خِلَاصٍ^{۲۷}» (همان: ۱۶۹).

در واقع اعضای اصلی سیستم، کسانی را که برای رهایی از وضع موجود به‌دنبال راه نجات می‌گردند، با ترسیم آرمان‌های مقدس و مقدس‌نمایی سیستم، به پیروی فرا

می‌خوانند و این نظام هیولایی را چنان مقدس جلوه می‌دهند که جای هیچ شکی برای پیوستن به آن باقی نمی‌ماند. کارکردها برای برپایی این نوع آرمان‌شهر به سبب مشروعیتی که برایش تصور می‌شود، همچون تکلیفی اجتناب‌ناپذیر به اعضایش تحمیل می‌گردد. (بودون و بوریکو، ۱۳۸۵: ۱۳)

در رمان فرانکشتاین فی بغداد می‌توان این موضوع را مشاهده نمود که پدر و خالق الشمسمه یعنی "هادی العتاک" به دروغ شهرت دارد:

«إنه كذابٌ، كما يقول عنه الجميعُ، و حتى لو اقسامَ انه أفطرَ بيضةً مقليةً، فإن هذا أيضاً يحتاجُ الى شهودٍ عيانٍ يؤكّدونَ ما يقولُ، فكيفَ الحالُ معَ جثةٍ عاريةٍ مصنوعةٍ من بقايا قتلى الانفجاراتِ^{۲۸}» (سعداوی، ۲۰۱۳: ۶۷).

هادی، پدر و خاستگاه الشمسمه است که به دروغ شهرت دارد و این می‌تواند نشان از دروغ‌بودن خاستگاه اتوییا از دید نویسنده باشد. در جایی دیگر نیز این مطلب مشاهده می‌شود که هادی، الشمسمه را دروغ می‌داند:

«و هو لا يستحقُّ هذا المصيرَ، فلم يرتكبُ جرماً في حياته سوى إطلاقِ الأكاذيبِ. أكاذيبٌ غيرُ مضرّةٍ، ما سوى كذبتِه الكبرى عن «الشمسِ». نعم انما كذبةٌ. من الأفضلِ له أن ينظرَ إليها هكذا الآن، فكلما صدقَ انما تجربةٌ حقیقیةٌ مرَّ بها ازدادتُ مشاكَلُهُ و متاعبُهُ. انما كذبةٌ رهيبَةٌ و مخيفةٌ صنعها خياله المشوّشُ في لحظةٍ ما غامضةٌ من حياته، و عليه أن ينساها الآن تماماً^{۲۹}» (همان: ۲۴۱).

حال و روز و افکار هادی به‌عنوان خالق الشمسمه، و دروغ‌پنداشتن الشمسمه در حالی که خواننده نمی‌تواند تشخیص دهد که او واقعاً دروغ است یا اینکه هادی دوست دارد این‌طور فکر کند، نشان از اساس مبهم و رازآلود اتویپای رمان دارد. البته باید به این نیز توجه داشت که الشمسمه، آنگاه که خودش را منجی بشریت معرفی می‌کند قصد نداشته که دروغ بگوید؛

«أنا مخلصٌ و منتظرٌ و مرغوبٌ به و مأمولٌ بصورةٍ ما^{۳۰}» (همان: ۱۵۶)

اما اتویپای خود را بزک‌شده به دیگران می‌نمایاند و وظیفه‌ی بعضی از معاونان او نیز این است که حقیقت الشمسمه را جور دیگری به مردم جامعه ارائه بدهند.

یکی از وظایف دستیاران اصلی الشسمه، که همان اجزای نظام ساختارگرا هستند، علاوه بر توجیه افکار ناشایست او، پوشاندن زشتی‌ها و ایرادهای چهره‌ی زشتش با استفاده از لوازم آرایش و گریم است. تا اینکه به‌صورتی که واقعاً هست، به نظر نرسد. «قَامَ المَحْنُونُ الأَكْبَرُ بترَعِ الأَجْزَاءِ النَّالِفَةِ فِي جَسَدِي، ثُمَّ تَوَلَّى المَحْنُونَانِ الكَبِيرُ وَالصَّغِيرُ خِيَاظَةَ الأَجْزَاءِ الجَدِيدَةِ. ثُمَّ حَمَلُونِي جَمِيعاً إِلَى الحَمَامِ فِي الطَّابِقِ العُلْوِي. غَسَلُونِي مِنَ الدَّمَاءِ وَسَوَائِلِ البَلَازِمَا الزَّرَجَةِ. جَفَّفُونِي... ثُمَّ تَوَلَّى السُّفْسَطَائِي عَمَلِيَّةَ تَرْمِيمِ وَجْهِ بِالمَسَاحِقِ. كَسَانِي بِطَبَقَةٍ كَثِيفَةٍ مِنَ المَاكِجِجِ النَّسَائِي وَأَعْطَانِي المَرَاةَ. نَظَرْتُ إِلَى وَجْهِ فَلَمْ أَعْرِفْ نَفْسِي. حَرَكْتُ شَفَتِي مُتَسَائِلاً فَعَرَفْتُ أَنَّ هَذَا الوَجْهَ عَائِدٌ لِي^{۳۱}» (همان: ۱۶۶).

وقتی ایرادهای نظامی پوشانده شود و آن نظام مقدس جلوه داده شود، آرمان‌شهری که وعده‌ی آن را می‌دهند، برای عموم اعضای آن نیز باورپذیر می‌شود. به همین دلیل اعضا با میل قلبی خود به آن می‌پیوندند. گرچه در رمان مشاهده می‌شود که خالق الشسمه یعنی هادی العتاگ دوست دارد که کار او زودتر پایان یابد و از ترس قدرتی که دارد، با او همکاری می‌کند

«وَلَكِن هَادِي، فِي وَاقِعِ الحَالِ، كَانَ يَضْمُرُ شَيْئاً مَخَالِفاً. فَمِنْ الجَيِّدِ أَنْ يَتَحَلَّلَ جَسَدُ الشَّسْمَةِ سَرِيعاً لِيُنْتَهِيَ مِنْهُ وَ مِنْ رَعْبِهِ^{۳۲}» (همان: ۱۴۸).

اما چنان‌که در رمان مشاهده می‌شود، الشسمه و دستیارانش، اعضا را نه با زور، بلکه با فریب و وعده‌ی امنیت به سیستم فرا خواندند. در چنین نظامی، مشکلات به اعضای آن بازمی‌گردد، با این تلقی که اصل نظام از هر مشکلی بری است و اگر مشکلی هست، به دلیل کوتاهی اعضا در انجام وظایف است. اعضای گروه‌هایی که دستیاران الشسمه تشکیل داده‌اند، به سبب مشروعیت و تقدسی که برای او قائلند، چنان او را باور دارند که حاضرند جان خود را برای بقای وی تقدیم کنند. یکی از آن‌ها وقتی الشسمه را می‌بیند که نیازمند تکه‌های جدیدی برای بقا است، خالصانه از او می‌خواهد که او را بکشد و از اعضایش برای بدن خود استفاده کند:

«وَحِينَ صَارَا دَاخِلَ فَنَاءِ البَيْتِ دَخَلَ هَذَا المُؤْمِنُ إِلَى المَطْبِخِ وَجَاءَ بِسَكِينٍ كَبِيرَةٍ وَأَعْطَاهَا لِلشَّسْمَةِ، قَالَ لَهُ إِنَّهُ فِدَاءٌ لَهُ. فَلْيَقْتُلْهُ وَيَأْخُذْ مِنْهُ الأَجْزَاءَ الَّتِي يَحْتَاجُهَا كَقِطْعِ غِيَارٍ. فَاجَأَهُ هَذَا العَرَضُ، وَبَعْدَ تَرُدِّ وَتَفْكِيرٍ لَعْدَّةٍ دَقَائِقَ وَجَدَهَا فِكْرَةً مَنَاسِبَةً...^{۳۳}» (همان: ۲۳۶-۲۳۵)

از نظر کارکردگرایی، این شهروند یک شهروند خوب است؛ زیرا وظیفه‌ای که نظام به او محول کرده را به‌خوبی انجام داده است. او خود را برای حفظ نظام فدا می‌کند؛ زیرا در این نظام، همانند سایر نظام‌های اجتماعی کارکردگرا، اصل نظام مهم است نه تک‌تک اعضا و اجزای نظام با توجه به کارکردی که برای بقای سیستم دارند، ارزش‌گذاری می‌شوند.

اصل وحدت کارکردی

طبق اصل وحدت کارکردی، تمامی اجزای یک نظام اجتماعی برای یکدیگر و همچنین برای کل نظام کارکردی هستند. مرتن، این اصل را فقط در جوامع ساده و کوچک صحیح می‌داند و می‌گوید این اصل در جوامع بزرگ‌تر امکان‌پذیر نیست. از نظر او، بعضی از پدیده‌های اجتماعی دارای کارکردی خنثی هستند. او در مورد پدیده‌های کارکردی، بحث کارکردهای پنهان و آشکار را مطرح می‌کند و می‌گوید نمی‌توان فقط روی کارکردهای آشکار عناصر، متمرکز ماند و از کارکردهای پنهان غافل بود. (عبداللهی، ۱۳۸۱: ۱۳۸)

در رمان، اختلاف‌های بین سوفسطایی و ساحر، درگیری‌های بین پیروان سه دیوانه و گاهی بین الشسمه و دستیارانش همه نشان از عدم وجود هماهنگی و یکپارچگی در این سیستم دارد.

«... انت كذاب ترید اخافتنا. المخلص لا يموت... قال ذلم و التفت الى المجنون الأكبر...» (سعداوی، ۲۰۱۳: ۱۶۳)

«نظرت الى رفاقي و مساعدی فوجدت ان الرعب قد كسا وجوههم جميعا ما عدا الساحر الذي يفكر بشيء محدد.» (همان: ۱۶۵)

«انه يغار... يريد أن تبقى تحت سيطرته. خاضعاً له.. أرجوك لا تأبه لكلامه» (همان: ۱۷۰)

طبق نظر مرتن وقتی در سیستمی انسجام اجتماعی وجود نداشته باشد، نمی‌توان گفت که تمامی عناصر برای همه اعضا کارکردی هستند.

ترور، شیوه‌ای است که الشسمه می‌خواهد با اتخاذ آن، آرمان‌شهر خود را برپا کند؛ لذا آن را برای تمامی اجزای سیستمش کارکردی می‌داند. در ابتدا او فقط کسانی را می‌کشد که در ترور اجزای بدنش سهم داشته‌اند، اما دیری نمی‌پاید که مشکلی پیش‌بینی نشده او را غافل‌گیر می‌کند؛ با گرفتن انتقام هر قربانی، آن تکه از بدنش که مربوط به همان قربانی است، فاسد می‌شود و او احساس می‌کند برای بقا و به‌تمام رساندن مأموریتش، نیاز به تکه‌های جدید از گوشت قربانیان بی‌گناه دارد:

«... نَهَضْتُ فِي الْيَوْمِ التَّالِي لِأَرَى الْكَثِيرَ مِنْ أَجْزَاءِ جَسَدِي وَقَدْ تَسَاقَطَتْ عَلَي الْأَرْضِ وَانْتَشَرَتْ رَائِحَةُ مَوْتٍ عَفْنَةٍ وَقَوِيَّةٍ... هَذَا الْأَسْتِنَاجُ فَاجَأَنِي، كُنْتُ بِحَاجَةٍ إِلَى قِطْعٍ غَيْرِ جَدِيدَةٍ...» (همان: ۱۶۴-۱۶۳)

الشسمه که پیش از این ادعا کرده بود که جسمش از تکه‌های بدن قربانیان بی‌گناه تشکیل شده است:

«كنت حذرا تجاه اللحوم التي تستخدم في ترميم جسدي. وأن لا يجلب لي المساعدون لحومة «غير شرعية»، أي؛ لحوم مجرمين»^{۳۸} (همان: ۱۷۱).

وقتی در شرایط اضطراری برای بقا نیاز به قطعات جدید دارد، دستیارانش تکه‌های جسد کسی را که مطمئن به بی‌گناهی‌اش نیستند، جایگزین تکه‌های فاسد می‌کنند.

«حين وجدت فرصة للحديث مع الساحر على انفراد قال لي بثقة ان نصف جسدي مكون الآن من لحوم مجرمين»^{۳۹} (همان: ۱۷۳).

و این سرآغاز رسمی جنایت‌های اوست. تکه‌های جدید بدن الشسمه نیز فاسد می‌شوند و او ناچار است که مردم بی‌گناه را بکشد تا بتواند زنده بماند و این چرخه ادامه دارد. این موضوع نشان‌دهنده‌ی سیستم فاسدی است که حتی اگر اعضایش عوض و اعضای سالم جایگزین آن‌ها شود، مادامی که روی هدفش (انتقام‌جویی) تأکید دارد، بازهم اعضا به طور سیستماتیک فاسد خواهند شد. فساد اعضا، همان کارکرد پنهانی است که مرتن در اصل وحدت کارکردی به آن اشاره می‌کند. در کارکردهای پنهان، روابط علت و معلولی وجود دارد که در ذات هر سیستم نهفته است و منظور از کارکرد آشکار، کارکردهای برنامه‌ریزی شده‌ی نظام برای اعضاست. (فصیحی، ۱۳۸۹: ۱۲۰) از نظر

مرتن بی‌توجهی به کارکردهای پنهان، ممکن است موجب اختلال و نابهنجاری شود. (تنهایی، ۱۳۷۹: ۲۱۴)

کارکرد آشکار اجزای الشسمه، پدیدآوردن شاکله‌ی اصلی اوست که با آن بتواند انتقام تک‌تک تکه‌ها را بگیرد. اما کارکرد پنهان و پیش‌بینی نشده‌ی اجزا، یعنی فسادشان پس از قصاص، رفته رفته سیستم را به هیولایی وحشتناک بدل می‌کند که تنها هدفش، بقای خودش است و برای بقا و جبران اعضای از دست رفته‌ی خود، ناچار است که به جنایتی جدید دست بزند:

«لا شئاً یدومُ معهُ سِوی هذه الرغبةِ فی الاستمرارِ. یقتلُ من أجلِ أن یستمرَّ»
(سعداوی، ۲۰۱۳: ۳۳۴)

این‌گونه بی‌توجهی به کارکردهای پنهان، سبب می‌شود تا سیستم به موجودی تبدیل‌شود که هیچ چیز جز میل به بقا در آن باقی نمانده است.

اصل شمول عام

در اصل شمول عام، تمامی معیارهای فرهنگی و اجتماعی و ساختارها، کارکردهای مثبت دارند (ریتزر، ۱۹۹۱: ۱۴۴) اما به‌نظر مرتن در جوامع امروزی، هریک از عناصر ساختاری ممکن است برای یک جزء کارکرد مثبت و برای جزئی دیگر کارکرد منفی داشته باشد. بنابراین قضاوت صحیح راجع به مثبت یا منفی بودن کارکرد کلی هر عنصر ساختاری، به ارزیابی و مقایسه‌ی کارکردهای مثبت و منفی آن عنصر ساختاری در سطح نظام اجتماعی بستگی دارد. (عبداللهی، ۱۳۸۱: ۱۳۹) بر همین اساس، در رمان، هریک از دستیاران الشسمه یک عنصر ساختاری اصلی هستند که کارکرد مخصوص خود را دارند؛ هرکدام از آنها به نوعی در حفظ نظام اصلی (الشسمه) تلاش می‌کنند. در واقع این عناصر تنها برای بقای نظام، کارکرد مثبت دارند. از درگیری‌های میان‌شان پیداست که حتی برای یکدیگر نیز کارکرد مثبت ندارند. آنها اگرچه به‌دلیل کارکرد مثبتشان برای نظام، به بقای آن کمک می‌کنند، اما خود نظام برای مردم آن جامعه چیزی جز

نامنی و قتل و آشوب در بساط ندارد؛ تا جایی که وقتی یکی از اعضای اصلی اش به کمک نیاز دارد، به کمکش نمی‌شتابد.

«كَانَ صَوْتُ مَا فِي ذَهْنِ هَادِي، وَسَطَ مَوْجَاتِ الْأَلْمِ الْمَتَابَعَةِ الَّتِي غَاصَ بِهَا، يُجْبِرُهُ أَنْ الْأَمْرَ سِيَجْرِي كَمَا فِي أَفْلَامِ الْأَكْشَنِ الْأَمِيرِكِيَّةِ، سَيَظْهَرُ بَطْلُهُ الْخَارِقُ فَجَاءَهُ مِنْ فَوْقِ السَّطْحِ بِكُنْتَلَةِ الدَّاكِنَةِ، لِيَتْرَلَ وَبِسْرَعَةٍ خَاطِفَةٍ يُسْقِطُ أَعْدَاءَهُ بِضُرْبَاتٍ قَوِيَةٍ مِنْ يَدِهِ وَيُنْقِذُ صَدِيقَهُ وَخَالَقَهُ وَصَانَعَهُ وَأَبَاهُ الْعَجُوزَ. لَكِنْ هَذَا لَمْ يُحَدِّثْ^{۴۱}» (سعداوی، ۲۰۱۳: ۲۲۱).

در نظامی که برپایه‌ی کارکردگرایی ساختاری استوار است، این اعضا هستند که باید به بقای نظام کمک کنند و عکس این موضوع اتفاق نمی‌افتد. به همین دلیل جان اعضا، حتی با وجود کارکردی بودنشان، اهمیتی برای نظام ندارد.

ترور که اصلی‌ترین وسیله‌ی الشسمه برای رسیدن به اهدافش است را می‌توان یک فعالیت اجتماعی معیارشده از طرف نظام دانست. این فعالیت اجتماعی گرچه کارکرد مثبتی همچون گرفتن انتقام خون قربانیان دارد، اما کارکردهای منفی بسیاری نیز دارد که از جمله‌ی آن، آشوب، ویرانی، ایجاد رعب وحشت، فساد اعضای سیستم با ورود به چرخه‌ی پایان ناپذیر قتل‌ها و مواردی از این دست می‌باشد:

«... لذا رفعتُ المسدسَ بیدی وَصَوَّبْتُهُ بِاتِّجَاهِ هَذَا الْعَجُوزِ الْبَرِيِّ. إِنَّهُ بَرِيٌّ بَكْلٌ تَأْكِيدِيٌّ... أَطْلَقْتُ إِطْلَاقَةً وَاحِدَةً مِنَ الْمَسْدَسِ أَثْنَاءَ مَا كَانَ كُلُّ شَيْءٍ يَغِيْبُ عَنِّي. لَمْ أَسْمَعْ صَوْتًا بَعْدَهَا... سَرْتُ إِلَى الْأَمَامِ بِخَطَوَاتٍ حَذْرَةٍ بَعْدَ أَنْ غَدَوْتُ أَعْمَى حَتَّى اصْطَدَمَ حِذَائِي بِشَيْءٍ مَا. نَزَلْتُ إِلَى الْأَسْفَلِ وَتَلَمَّسْتُ الْجَسَدَ السَّاحِنَ لِلْعَجُوزِ الْخَائِفِ. لَقَدْ أَصَابَتْهُ الْإِطْلَاقَةُ فِي قَحْفِ رَأْسِهِ تَمَامًا. كَانَ يَبْحَثُ خَائِفَةً عَنْ مَصْدَرِ الْمَوْتِ فِي أَعْلَى الْبِنَايَاتِ وَفِي نَهَائِيَةِ الطَّرِيقِ أَمَامَهُ، وَلَكِنْ هَذَا الْمَوْتُ جَاءَهُ مِنَ الْخَلْفِ. أَخْرَجْتُ مَدِيَّةً صَغِيرَةً وَقَمْتُ بِعَمَلِي سَرِيعَةً^{۴۲}» (همان: ۱۷۷).

این نظام، برپایه‌ی آرمان‌شهر خود بر اساس عدالت و از بین بردن ترور را بسیار مهم می‌داند و برای رسیدن به آن، از هر وسیله‌ای، حتی خود ترور، استفاده می‌کند. سپس، مشروعیتی که اعضای سیستم به آن دادند، آن را به دیکتاتوری و ستمگری می‌کشاند؛ تاجایی که رفته رفته آنچه اهمیت می‌یابد، تنها حفظ نظام است. الشسمه بی‌گناهان را می‌کشد تا خودش زنده بماند و از اینجا به بعد برای سیستم فقط بقای سیستم، با هر

هزینه‌ای، اهمیت دارد و تمام تلاش الشسمه برای حفظ بقای خود و انتقام‌گرفتن از کسانی است که برای بقای سیستم خطرناک هستند.

«لا بأسَ أنْ تخذِرَهُ لَكِي لا يُكرِّرُ اساءَتَهُ لِي. أنا الآنَ اقتصُّ منْ يسيئُونَ لِي بِصورتِي الإجماليةِ، وليسَ لمنْ يُسيءُ إلي مُكوِّناتي فقط»^{۴۳} (همان: ۲۰۹).

این‌گونه، کارکرد مثبتی که نظام برای ترور معین کرده بود، یعنی انتقام بی‌گناهان، به فراموشی سپرده می‌شود و ترور به وسیله‌ای برای حفظ نظام مبدل می‌گردد. در واقع کارکرد منفی آن، یعنی ریخته‌شدن خون بی‌گناهان، جایگزین کارکرد مثبتش می‌گردد؛ چرا که الشسمه استحقاق خود را برای زندگی، بیشتر از دیگران می‌داند و به خود اجازه می‌دهد که برای بقای خودش، بی‌گناهان را نیز ترور کند. این حس از اعضای سیستم به سیستم داده شده؛ اعضای که وجودشان برای سیستم اهمیت ندارد و در صورت داشتن کارکرد منفی، به راحتی حذف می‌شوند.

ضرورت کارکردی

در اصل ضرورت کارکردی، برخی از کارکردها برای تک‌تک عناصر جامعه ضروری هستند و برخی از صورت‌های اجتماعی نیز برای تحقق این کارکردها جایگزین ناپذیرند. از نظر مرتن، برعکس، معادل‌ها یا جانشین‌های کارکردی وجود دارند و یک نهاد می‌تواند برای ایفای همان کارکرد، جانشین نهادی دیگر شود. (روشه، ۱۳۹۴: ۳۰)

در رمان، نظام الشسمه که یک سیستم کارکردگراست، خود را تنها نظامی می‌داند که می‌تواند با ترور مقابله کند و عدالت را برپا کند.

«إِنَّهُمْ يَتَّهَمُونَني بِالْإِجْرَامِ، ولا يَفْهَمُونَ إني أنا العَدالَةُ الوحيدةُ في هذه البلادِ»^{۴۴}

(سعداوی، ۲۰۱۳: ۱۴۹)

وقتی این نظام برای خودش بدیل و جایگزینی نمی‌بیند، بدیهی است که در مورد اعضای خود و کارکردشان نیز این‌گونه فکر کند. نظام الشسمه که سیستمی کارکردگراست، خود را تنها عدالت موجود و بی‌همتا می‌داند و هیچ جایگزینی برای راه‌حل خود متصور نیست؛ زیرا با ارائه‌ی هر انتقاد یا راه‌حل جایگزینی، بقای خود را

در معرض خطر می‌بیند و تمام اعضای جامعه را ملزم می‌کند تا به او در رسیدن به هدفش یاری رسانند.

«أَنْ الْوَاجِبَ الْأَخْلَاقِي وَالْإِنْسَانِي يَدْعُو إِلَى نَصْرَتِي وَالْوَقُوفِ فِي صَفِي، لِاحْتِقاقِ الْعَدَالَةِ فِي هَذَا الْعَالَمِ الْمَخْرَبِ تَمَامًا بِالْإِطْمَاعِ وَجَنُونَ السَّلْطَةِ وَشَهْوَةِ الْقَتْلِ الْمَفْتُوحَةِ دَائِمًا عَلَى مَزِيدٍ مِنَ الدَّمَاءِ»^{۴۵} (همان: ۱۵۷)

او حتی پلیس‌ها را که وظیفه‌شان ایجاد آرامش در شهر است، می‌کشد
«ثُمَّ نَجَحَ أَحَدُ الضَّابِطِينَ الصَّغِيرِينَ فِي قَطْعِ الطَّرِيقِ عَلَى الْمَجْرِمِ الْخَطِيرِ وَالْإِمْسَاكِ بِهِ مِنْ مَلَابِسِهِ. تَصَارَعَا بِالْأَيْدِي لِذِقَائِقَ وَجِيزَةٍ، وَكَانَ الضَّابِطُ الصَّغِيرُ يَعْوَلُ عَلَى مَقْدَمِ جَمَاعَتِهِ بِسُرْعَةٍ وَمِشَارِكَتِهِمْ لَهُ فِي تَقْيِيدِ هَذَا الْمَجْرِمِ. لَكِنَّ الْغَلْبَةَ كَانَتْ لِلشَّسْمَةِ»^{۴۶} (همان: ۱۴۷)
زیرا پلیس متعلق به جامعه‌ی قبلی است که الشسمه علیه آن قیام کرده. از نظر او این نظام، برای برقراری امنیت و عدالت کافی است و پلیس عنصر بیگانه‌ای است که به این جامعه تعلق ندارد و نیازی به آن احساس نمی‌شود.

نتیجه

خواتش دیستوپایی رمان سعداوی، براساس اصلاحات مرتن بر نظریه‌ی کارکردگرایی ساختاری حاوی نتایجی بدین شرح است:

- تشکیل شدن از اجزای مختلف و داشتن زیر مجموعه‌هایی که هدف برپایی‌شان حفظ و بقای الشسمه است، نشان از این دارد که الشسمه یک سیستم است که عموماً با توجه به ویژگی‌های طرح‌های آرمان‌شهری، نظیر نارضایتی مردم از وضع کنونی و وعده‌ی بهتر شدن در راستای برپایی و حفظ آرمان‌شهر حرکت می‌کند.
- تطبیق مؤلفه‌های این سیستم با کارکردگرایی ساختاری، نظیر اهمیت بیشتر سیستم نسبت به تک تک اعضا و مشروعیت و مقدس‌نمایی آن، حکایت از کارکردگرایی دارد.
- با توجه به اصلاحات مرتن بر سه اصل بنیادی کارکردگرایی می‌توان دریافت که برپایی آرمان‌شهر در این سیستم کارکردگرا امکان‌پذیر نیست؛ زیرا هرکدام از این سه اصل، به‌نوعی منجر به فساد و دیکتاتوری سیستم می‌شوند.

- در اصل وحدت کارکردی، بی‌توجهی به کارکرد پنهان اجزای اصلی، یعنی فسادشان پس از انتقام، موجب شد تا الشسمه و نظام او، بدل به شخصیت و نظامی خونریز و دیکتاتور شود.
- در اصل شمول عام، بی‌توجهی به کارکرد منفی ترور و انتقام‌جویی و اطاعت بی‌چون و چرای اعضا از نظام، موجب شد تا سیستم خود را مستحق بداند که برای بقای خود خون بی‌گناهان را بریزد.
- همچنین در اصل ضرورت کارکردی، قائل‌نبودن عناصر جایگزین برای ترور، زمینه‌های فساد و دیکتاتوری سیستم را فراهم آورده است.
- با توجه اصول ذکرشده، آرمان‌شهر وعده داده‌شده از سوی سیستم، بدل به دیستوپیا می‌گردد که از مؤلفه‌های آن می‌توان به شکل‌گیری و گسترش ترور، نا امنی و آشوب اشاره کرد.

پی‌نوشت‌ها

1. Dystopia
2. Utopia
3. structural functionalism
4. Talcott Parsons
5. Emile Durkheim
6. Auguste Comte
7. Robert King Merton
8. Function
9. Functional
10. Eufunctional
11. Dysfunctional
12. manifest function
13. latent function
14. non-function
15. functional unity
16. functional universality
17. functional indispensability
18. Mary Wollstonecraft Shelley

۱۹. از آنجایی که من از تکه‌های انسان‌های مختلفی ساخته شده‌ام که از تشکیلات، ریشه‌ها، قبیله‌ها، نژادها و پس‌زمینه‌های اجتماعی مختلف بودند، نماینده‌ی این ترکیب غیرممکنی هستم که تاکنون سابقه نداشته. من شهروند عراقی درجه یک هستم. او [دیوانه‌ی کوچک] مرا این‌گونه باور دارد.

۲۰. من پاسخ ندای مسکینانم. من رهایی بخش آنانم و کسی هستم که انتظارش را می کشیدند. من همانم که آنان می خواهند. من امید آنانم. من پاسخ ندای ظلم ستیزانه و انتقام جویانه‌ی ایشانم که از بهشت آمده‌ام. به یاری خدای آسمان‌ها از همه‌ی جنایت‌کاران انتقام خواهم گرفت. سرانجام عدالت را بر زمین برپا خواهم کرد.

۲۱. من چند دستیار دارم که با من زندگی می‌کنند و در طول سه ماه گذشته دور من جمع شده‌اند. مهمترین آن‌ها پیر مردی است که او را ساحر نامیده‌ام... نقش و وظیفه‌ی او این است که مسیر حرکت مرا مشخص کند... دومین شخص مهم در میان دستیارانم «سوفسطایی» است. او خودش را اینگونه نامیده. او در توجیه و ترویج و شفاف‌سازی افکار خوب برای قوی‌تر شدن و واضح شدنشان، تبحر دارد. سومین شخص مهم کسی است که او را «عدو» می‌نامند، او و افکار و رفتارهایش برای من نمونه زنده یک دشمن است. همچنین او به دلیل موقعیت حساسش، اطلاعات مهم زیادی را در اختیار من قرار می‌دهد که در اقدامات دشوارم خیلی به درد می‌خورند.

۲۲. از آنجایی که من از تکه‌های انسان‌های مختلفی ساخته شده‌ام که از تشکیلات، ریشه‌ها، قبیله‌ها، نژادها و پس‌زمینه‌های اجتماعی مختلف بودند، نماینده این ترکیب غیر ممکن هستم که تا کنون سابقه نداشته. من شهروند عراقی درجه یک هستم. او [دیوانه کوچک] مرا اینگونه باور دارد... دیوانه بزرگ باور دارد که من ابزار مخرب بزرگی هستم که همه ادیان آمدنش را قبل از ظهور منجی موعود، بشارت داده‌اند... اما دیوانه بزرگ‌تر باور دارد که من خود منجی موعود هستم.

۲۳. در یکی از شب‌ها، شهروند شماره ۳۴۱ را در یکی از کوچه‌های محله الوزیریه دیدم. او خودش به الشسمه گفت که شهروند ۳۴۱ است.

۲۴. اما دیوانه‌ی بزرگ‌تر... کتاب مقدسش را برای پیروانش می‌خواند. در آن مشخص شده بود که من تصویر جسمانی خدا روی زمینم، و او دری برای این تصویر است. دیدار من بر آن‌ها حرام شده بود، به همین خاطر وقتی از طبقه‌ی سوم پایین می‌آمدم و در راهرو یا کنار پله‌ها با من روبرو می‌شدند، سریع روی زمین سجده می‌کردند و چهره‌هایشان را از ترس با دست می‌پوشاندند.

۲۵. هادی بعد از این حادثه از این‌رو به آن‌رو شد. عصبانی می‌شد، فحش می‌داد و می‌توپید و به ماشین‌های هامر آمریکایی یا خودروهای پلیس و گارد ملی سنگ پرتاب می‌کرد و با هرکس که سر صحبت را در مورد زندگی ناهم عبدکی و سرگذشتش باز می‌کرد، گلاویز می‌شد.

۲۶. اگر دقیق می‌شدیم، در حقیقت آن یک خانه نبود. بیشتر چیزهایی که در آن بود، فرو پاشیده بود....

۲۷. هریک از دستیاران دیوانه‌ام اندیشه‌ی خود را درباره‌ی من، بین گروهی از مردم ترویج می‌کنند. آن‌ها از بین کسانی که از وضعیت عمومی و آنچه در اطرافشان می‌دیدند خسته شده بودند و دنبال راه نجات می‌گشتند، پیروانی جمع کرده بودند.

۲۸. همان‌طور که بقیه در موردش می‌گویند، او دروغ‌گوست؛ حتی اگر قسم بخورد که صبحانه نیمرو خورده، باید شاهد‌های عینی بیاورد تا حرفش را تایید کنند، جسم برهنه‌ی ساخته شده از اجساد کشتگان انفجارها که جای خود دارد.

۲۹. او مستحق چنین سرنوشتی نبود، در طول حیاتش جرمی به‌جز دروغ‌گویی نداشت. دروغ‌هایی بی‌ضرر. به‌جز دروغ بزرگش "الشمسه". بله، واقعاً دروغ بود. الان بهتر است این‌طور فکر کند. هر وقت باور می‌کرد او یک تجربه‌ی واقعی بوده که از سر گذرانده، مشکلات و دردهایش بیشتر می‌شد. او دروغی ترسناک و خوفناک است که ذهن پریشان‌ش در لحظه‌ای مبهم از زندگی‌اش ساخته است. باید همین الان کاملاً فراموشش کند.

۳۰. من رهایی‌بخش آن‌ها و کسی هستم که انتظارش را می‌کشیدند. من همانم که آن‌ها می‌خواهند. من امید آن‌ها هستم.

۳۱. دیوانه‌ی بزرگ‌تر اجزای فاسد بدنم را جدا کرد، سپس دیوانه‌ی بزرگ و کوچک اجزای تازه را دوختند. باهم مرا به حمام طبقه‌ی بالا بردند. خون و چرک لزج روی تنم را شستند. خشکم کردند... سپس سופسطایی صورتم را با لوازم آرایش ترمیم کرد. چهره‌ی مرا با لایه‌ی ضخیمی از آرایش زنانه پوشاند و آئینه را به من داد. به صورتم نگاه کردم و خودم را نشناختم. لبانم را برای پرسیدن تکان دادم و فهمیدم این چهره‌ی من است.

۳۲. اما در واقع به چیز دیگری فکر می‌کرد؛ دوست داشت جسد الشمسه هرچه زودتر تحلیل رود تا از دست او خلاص شود و ترسش پایان یابد.

۳۳. وقتی وارد حیاط خانه شدند، آن مؤمن به آشپزخانه رفت و با چاقو برگشت و آن را به الشمسه داد، به او گفت که فدایی اوست باید او را بکشد و اجزایی را که لازم دارد، مثل لوازم یدکی، برای خود بردارد. این پیشنهاد غافلگیرش کرد، بعد از چند دقیقه تردید و تفکر، به نظرش فکر خوبی آمد...

.....

۳۴. -..... تو دروغ‌گویی، می‌خواهی ما رو بترسانی. منجی نمی‌میرد... رو به دیوانه بزرگ‌تر کرد و این را گفت.

۳۵. به همراهان و دستیارانم نگاه کردم و فهمیدم ترس چهره هاشان را فرا گرفته. اما ساحر اینگونه نبود و به چیز مشخصی فکر می‌کرد

۳۶. او حسود است. می‌خواهد که تحت سلطه‌ی خودش باشی. می‌خواهد خوارت کند. لطفاً به حرف‌هایش گوش نده.

۳۷.روز بعد که بیدار شدم، دیدم بسیاری از اجزای بدنم روی زمین افتاده‌اند و بوی عفن و تند مرگ از آن به مشام می‌رسید... این نتیجه‌گیری غافلگیرم کرده بود، نیاز به قطعات جدید داشتم....
۳۸. من خیلی در مورد گوشت‌هایی که در ترمیم جسمم استفاده می‌شود مراقب هستم که دستیاران برای من گوشت «نامشروع» نیاورند، یعنی گوشت جنایتکاران.
۳۹. وقتی فرصت کردم با ساحر به تنهایی صحبت کنم، با اطمینان به من گفتم که نصف جسمم از گوشت گناهکاران تهیه شده است.
۴۰. هیچ چیز جز میل به بقا باقی نمانده بود. می‌کشید تا ادامه یابد...
۴۱. صدایی در ذهن هادی، میان موج‌های دردی که پیوسته در او شناور بود به او خبر می‌داد که کارها همچون فیلم‌های اکشن آمریکایی انجام خواهد شد. ناگهان قهرمان معجزه آسایش با هیکل تیره‌اش، از بالا ظاهر می‌شود و باشتاب پایین می‌آید تا با ضربات قدرتمند دستش دشمنان را زمین بزند و دوست، خالق، سازنده و پدر پیرش را نجات دهد. اما این اتفاق نیفتاد...
۴۲. ... بنابراین اسلحه‌ام را بالا بردم و پیرمرد بی‌گناه را نشانه گرفتم. او واقعا بی‌گناه بود... وقتی همه چیز داشت از جلوی چشمانم ناپدید می‌شد، شلیک کردم. دیگر صدایی نشنیدم... وقتی کاملاً کور شدم آرام آرام جلو رفتم تا کفشم به چیزی برخورد کرد. خم شدم و جسد گرم پیرمرد ترسان را لمس کردم. گلوله کاملاً به کاسه‌ی سرش خورده بود. با ترس دنبال منشاء مرگ در بالای ساختمان‌ها و انتهای راه‌های روبرویش می‌گشتم. اما مرگ از پشت سرش آمده بود. چاقوی کوچکی درآوردم و کار خود را شروع کردم.
۴۳. چاره‌ای جز این نیست که به او هشدار دهی تا دیگر کار بدش را تکرار نکند. من حالا از همه‌ی کسانی که به طور کلی به من بدی کرده‌اند انتقام می‌گیرم، نه فقط از کسانی که به اعضایم بدی کرده‌اند..
۴۴. آن‌ها مرا به بزهکاری متهم می‌کنند و نمی‌دانند تنها عدالتی که در این کشور وجود دارد منم.
۴۵. طبق وظیفه‌ی اخلاقی و انسانی، همه باید به یاری من بیایند و در صف من باشند تا عدالت را در این دنیا برقرار کنم. دنیایی که با طمع و جنون استبداد و شهوتِ قتل همیشه تشنه‌ی خون است.
۴۶. یکی از آن دو افسر جوان توانست راه را بر این مجرم خطرناک ببندد و بخشی از لباسش را بگیرد. دقایق کوتاهی باهم گلاویز شدند. افسر جوان می‌خواست همکارانش هرچه زودتر برسند و در دستگیری این مجرم به او کمک کنند. اما الشسمه پیروز شد.

منابع و مآخذ

احمدی، اصغر. (۱۳۹۶). ادبیات ستیزنده. تهران: نشر آگه.

- بودون، ریمون و فرانسوا بوریکو، (۱۳۸۵). «آرمان‌شهر»، در فرهنگ جامعه‌شناسی انتقادی. مترجم عبدالحسین نیک‌گهر. تهران: فرهنگ معاصر.
- تنهایی، حسین ابوالحسن. (۱۳۷۹). درآمدی بر مکاتب و نظریه‌های جامعه‌شناسی. (ویراست سوم). مشهد: نشر مرنديز: نی‌نگار.
- روشه، گی. (۱۳۹۴). جامعه‌شناسی تالکوت پارسونز. ترجمه‌ی عبدالحسین نیک‌گهر. تهران: نشر نی.
- ریتزر، جورج. (۱۳۹۳). نظریه‌ی جامعه‌شناسی در دوران معاصر. ترجمه‌ی محسن ثلاثی. تهران: انتشارات علمی.
- سعداوی، احمد. (۲۰۱۳). فرانکشتاین فی بغداد. بیروت-بغداد: منشورات الجمل.
- سعداوی، احمد. (۱۳۹۶). فرانکشتاین در بغداد. ترجمه‌ی أمل نبهانی. تهران: نشر نیماژ.
- عبداللهی، محمد. (۱۳۸۱). «یادمان مرتن». جامعه‌شناسی ایران، دوره‌ی ۴، شماره‌ی ۲: ۱۵۸-۱۳۱.
- عسگری حسنگلو، عسگر. (۱۳۸۷). نقد اجتماعی رمان معاصر فارسی؛ با تأکید بر ده رمان برگزیده. تهران: نشر فرزاد.
- فصیحی، امان‌الله. (۱۳۸۹). «بررسی کارآمدی نظریه‌ی کارکردگرایی» معرفت فرهنگی اجتماعی، سال اول، شماره‌ی ۲: ۱۰۹-۱۳۱.
- لیوون، تئون. (۱۳۹۵). آشنایی با نشانه‌شناسی اجتماعی. ترجمه‌ی محسن نوبخت. تهران: انتشارات علمی.

القراءة الديستوبية لرواية فرنكشتاين في بغداد على أساس إصلاحات ميرتون على نظرية البنائية الوظيفية

فرهاد رجبى^{*1}

سيد اسماعيل حسيني اجداد²

سارا اورجى لارسرى³

الملخص

الرواية نوع جديد من الأدب الذى لها علاقات وشيجة بالحياة ووقائعها. الأدب الروائى، خاصة فى الأدب العربى المعاصر على الاساس المقومات الإجتماعية و تساعدنا دراسة التيارات الاجتماعية فى فهم الأدب بشكل أفضل كما يمكن لنا القول بأنّ هذا النوع من الفن يمكن قراءته على اساس النظريات الإجتماعية. منها نظرية البنائية الوظيفية التى لميرتون آراء نقدية على مبادئها الثلاثة كالوحدة الوظيفية، والكلية الوظيفية، والضرورة الوظيفية. من روائع الآثار الروائية الجديدة فى اللغة العربية رواية "فرنكشتاين فى بغداد" لأحمد السعداوى. ونحن نهتم فى المقالة هذه على دراستها من الوجهة الإجتماعية متكئين على نظرية البنائية الوظيفية. والشسمة هو الشخصية الرئيسة للرواية، رمز لنظام وظيفى يهدف إلى إنشاء أيديولوجية مثالية لا يوجد فيها اغتيال وتحكم على اساس العدالة للضحايا. وفقا لانتقادات ميرتون للوظيفية ، يتم فحص أسباب فشل المخطط البيوتوبيا لـ "الشسمة" وتحويلها إلى "الديستوبيا". تظهر النتائج أن المبادئ الثلاثة التى تنتقدها ميرتون لها فجوات تمنع البيوتوبيا فى النظام الوظيفى الذى تم تنفيذه فى الرواية.

الكلمات الرئيسية: البنائية الوظيفية، ميرتون، الديستوبيا. احمد سعداوى، فرنكشتاين فى بغداد.

١- أستاذ مشارك فى فرع اللغة العربية وآدابها بجامعة جيلان

٢- أستاذ مشارك فى فرع اللغة العربية وآدابها بجامعة جيلان

٣-طالبة الماجستير فى فرع اللغة العربية و آدابها بجامعة جيلان